

STM 1922

**Lovisa Ulrika och musiken vid svenska hovet
1745-1755**

Av Holger Nyblom

© Denna text får ej mångfaldigas eller ytterligare publiceras utan tillstånd från författaren.

Upphovsrätten till de enskilda artiklarna ägs av resp. författare och Svenska samfundet för musikforskning. Enligt svensk lagstiftning är alla slags citat tillåtna inom ramen för en vetenskaplig eller kritisk framställning utan att upphovsrättsinnehavaren behöver tillfrågas. Det är också tillåtet att göra en kopia av enskilda artiklar för personligt bruk. Däremot är det inte tillåtet att kopiera hela databasen.

LOVISA ULRIKA OCH MUSIKEN VID SVENSKA HOVET 1745—1755.

AV HOLGER NYBLUM.

S iden mellan fransk och italiensk smak inom musiken stod skarp under hela 1700-talet. Det var ej blott inom riket självt kampens vågor gingo höga — jag erinrar blott om den Rousseauska stridskriften "Lettre sur la musique française" 1753, där den fanatiska författaren i opposition mot Rameau går illa åt sina landsmäns musik till förmån för italienarna — även ända här uppe hos oss hade man kännning av skiftningarna i smak och åsikter om vad som inom det musikaliska gebitet var att föredraga. I ett kungligt brev i Riksmarskalksämhetets arkiv från något av de sista åren av 1720-talet finner man, att redan då frågan i grund dryftades. Det gällde att till hovet i Stockholm införskrika goda musici, främst sångare och sångerskor eller sjungerskor, som de kallades; efter att ha framhållit bägge skolornas företräden stannar dock höga vederbörande med att utan förbehåll uttala sig till förmån för fransk musik och franska utöfvare. Att denna smak sedan blev rätt så länge rådande vid vårt svenska hov är bekant, även om det franska längre fram ej blev allenahärskande vid spektakler och hovfester utan måste lämna plats, och en ganska vid sådan, för sin varmlodigare granne söder om Alperna.

I och med Lovisa Ulrikas ankomst till Stockholm år 1744 såsom Sveriges nyblivna kronprinsessa fick allt här en betydligt förändrad fysiognomi vad intresset för konst och vetenskaper beträffar. Försedd med osedvanligt gott förstånd, energisk och målmedveten och med ett ungdomligt rivande humör, önskade hon sätta fart på och uppfostra sina nya landsmän i den anda hon tänkt sig. Vi ha i hennes brev till släktingarna i Tyskland en massa bevis på hennes önskan att sätta sig in i den nya miljöns tankesätt samt att göra det trevligt för sig och sin omgivning. Men hon finner

ej här allt som sig borde. I ett brev till brodern, kung Fredrik av Preussen, av den ²³/₄ 1753 skriver hon följande dräpande, om även helt naturligt något överdrivna, kritik över Fredrik:s smak och förstånd på sköna konsterna och dylikt: "Les arts (et) les sciences n'étaient point de son goût. Il avait un maître de chapelle sourd, un maître à danser boiteux, un maître d'armes estropié, et le premier peintre aveugle." Om detta uttalande inte var så alldeles överensstämmande med verkligheten, så är det lustigt nog. Kvickhet och spydighet skymtar ständigt igenom den unga prinsessans brev till hemmet i Preussen. Det var nog inte heller alltid så muntert vid kung Fredriks svenska hov, där en blandning av stram etikett och korrekthet och frivolitet gjorde sig gällande. Och Lovisa skriver och klagar sin sorg för modern i följande ord: "... C'est un delassement très agréable que la musique; elle fait passer bien des moments où d'ailleurs on ne penserait que noir. Les sept premières années que j'ai passées ici étaient terribles", varpå följer en för Stockholms-hovet ej smickrande jämförelse med Berlinerhovet.

Men sedan hon blivit drottning, kunde hon ju styra och ställa, hur hon ville, i all synnerhet som hon i äktenskapet var den härskande. Verkligt musikalisk var Lovisa Ulrika nog icke, ehuru hon flera gånger i brev till modern och brodern söker övertyga dem om det ändrade sinnelaget för denna konst. De tycktes dock betvivla detsamma. Hon försvarar sig med, att hon fick avsmak för musik i barn- domen, då hon stördes av system Amelies pianoklink i samma rum, där hon själv skulle läsa och skriva. Och så säger hon sig nästan ha tvingats in på att idka musik vid Fredrik:s ledsamma, andefattiga hov. Hon skriver därom: "La journée est employée à la lecture et les soirées au concert. Cette circonstance ne manquera pas de surprendre ma très chère Maman, connaissant le peu de goût que j'avais pour cet art par le passé, mais la nécessité m'en a inspiré rien n'étant, à mon avis, plus insipide que de passer deux heures chaque jour à jouer aux cartes. Je me suis remise assez facilement au clavecin et le Roi trouve beaucoup de plaisir d'accompagner de violoncelle."

"Je l'ai toujours aimée," tillägger hon senare om sina känslor för musiken. Nog föredrog hon dock sitt stenka-

binett och sin myntsamling samt sin korrespondens med Voltaire, Linné och andra lärda framför musiken och dess utöfvare.

Vare därmed huru som hälst. Den unga drottningen hade givetvis fått en god musikalisk uppföstran i barndomsbarnmet, hade fått höra och se mycket och stadgat sin egen uppfattning i umgänget med goda musiker. Allt detta, hon fått inhämta i Berlin och Potsdam, ville hon nu avsätta i sitt nya fädernesland, och med stöd av sin utan tvivel musikaliska kungagemål grep hon sig an att realisera sina konstnärliga och musikaliska avsikter.

När Adolf Fredrik först kom till Sverige som kronprins, hade han sitt eget kapell med sig anført av engelsmännen Henrik Filip Johnsen, den bekante organisten, en av Musikaliska akademins stiftare. Bland mer bekanta musici befann sig i denna orkester violinisterna J. D. Zander och Anton Perichon, bägge senare konsertmästare i hovkapellet, varmed den nya hertigliga orkestern sammanslogs, ehuru den skillnaden gjordes att de tyska musikerna fingo dubbelt så höga löner som de svenska.

Man gjorde mycket musik vid hovet. "Tous les dimanches il y a concert", skriver Lovisa Ulrika, och operor uppfördes, mest sådana som införskrivits från Berlinerhovet av Graun, Hasse m. fl., vilket allt på ett både behagligt och smärtsamt sätt påminde den unga furstinnan om Berlinertiden. Stora och mindre baler gävos, upptåg av alla slag arrangerades och så behövdes ju ofta musik även till de stora skådespelen. Och det var alltjämt franskklassiska pjäser med eller utan musik, som spelades utom de nyss nämnda tyska.

Den nyengagerade franska skådespelaretruppen väntades redan år 1749, men av flera orsaker dröjde den, kanske ej minst på grund av de pietistiska tänkesätt gamle kung Fredrik lade sig till med, kort innan han skulle skiljas hädan. Äntligen 1753 anlände denna franska trupp av blandade aktörer, sångare och dansöser. Den motsvarade kanske i stort sett de förväntningar, man ställt på densamma. Den får betyget "fort bon" av drottningen, men är kanske ändå inte vad hon drömt sig. Jo, en av dansöserna vid namn Morel väcker hennes odelade beundran, och hon vågar i brev till sin bror Fredrik jämställas henne med Barberina och Cochois. Det är säkert

nu hennes längtan efter de italienska operaartisterna vaknar. Hon minnes med avund de härliga italienska sångarna vid Berlineroperan, hon hör för sig tenoren Romani och den underbara kastratsångaren Salimbeni, och det är då hon besluter sig för att engagera ett italienskt operasällskap.

För att få hit en verkligt god trupp italienare ha vederbörande i Stockholm haft sina tentakler för engagemang ute litet varstades i Europa. Högste chefen för svenska hovteatern och orkestern var självskrivet överste marskalken (motsvarande nuyarande riksmarskalken). Detta höga hovämbete beträddes vid denna tid av den för musik och teater synnerligen intresserade greve Clæs Ekeblad, och han uppbjöd nu helt säkert alla sina krafter för att få utmärkta italienska sångare engagerade. Att anbud ej saknades, därpå finnes bevis. Ett av de ambulerande italienska sällskapen, som genomforo Europa, hade på sina resor hamnat i Braunschweig. Där residerade då hertig Karl med ordningsnumret den förste, gift med Lovisa Ulrikas syster Charlotte, och otvivelaktigt är det genom hennes förmedling som chefen för bandet, en viss Antonio Denzi, tillåter sig att erbjuda sina tjänster åt hovet i Stockholm genom en skrivelse till greve Clæs Ekeblad, dagtecknad Braunschweig 6 sept. 1752.

Även om det tydligen aldrig blev något av med truppens engagerande, kan det vara intressant att få erfara vad ett sådant sällskap hade att bjuda på. Det är framför allt "Lo spettacolo della Comedie Italiane", som signor Denzi vill fresta med, alltså den ideligen omtröskade Commedia dell'arte. Själv kallar han sig "Direttore dei Musicali Teatri", kanske därför att det just var sångare man behövde i Stockholm, men han har främst att bjuda på en dramatisk trupp utförande "Comedie e Drammi Eroici dell'arte". Sin repertoar säger han vara så omfattande, att han under loppet av nästan ett helt år kan bjuda dagligt nytt "con proprietà di Vestiti, cangiamenti di Teatro, e con varie istantanece personali trasformazioni, non per anche communi al Teatro Italiano e meno al Francese".

Truppen bestod av 27 medlemmar, för vilka han vill ha underhåll och sex tusen Rrd Smt om året i lön med rättighet för honom att fördela dem. Visst antal platser skulle gå till hovet, resten säljas till hans fördel. Ingen konkurrens

skulle få finnas. Resan betalas för hela sällskapet Hannover—Stockholm och retur. Kontraktet avslutas på 4—5 år. Ett kvartal i förskott skulle utbetalas för att medlemmarna skulle få ekipera sig i Tyskland "evitandosi il farne le provigioni in Stoccolmo, ove il tutto è sommamente più caro". Vidare önskade Denzi att sällskapet skulle få mat och bränsle på billiga villkor levererade från hovet. I behaglig vetskap om det gruff, som lätt uppstod inom hans skådespelareleder och de tråkiga konsekvenser detta ofta ledde till, anhåller att få hjälp vid sådana eventuella tillfällen: "Anzi supplico la Regina Clemenza — — — d'assegnarmi un disoccupato accessibile Protettore, a cui provvisoriamente ricorrer si possa nel caso di qualche picciola turbolenza, che fra la troppa, insorger per caso potesse, non essendo impossibile fra tante Persone, tutte ad una meta dirette, e questa poi crescerebbe, quando non si fosse autorità provvisoria per metterle freno dal bel principio." Slutligen anhåller han att få ljus bostad på teatern.

Utom på pantomimer bjuder han på ett och annat "intermezzo musicale e serio e Berninesco". Även har han en egen kompositör med sig Ignazio Fiorillo virtuoso che ne ha composto moltissime" (av operor).

Hans uppräknig av personalen är synnerligen dråplig. Primadonna för talscenen är la signora Apollonia Bergante, "donna assai abile, in fresca Età e d'assai bella Presenza". Även la Seconda Donna Vittoria Mattagliani anser han kunna sägas inneha, "una Etado ancor fresca e molto avvenente sopra il teatro".

De lyriska artisterna följa därpå: sopranerna Agata Colizzi och Maria Camera, kastraten-mezzosopranen Antonio Perellino, "di bella presenza, e tranquillo". — Åsyftar han männe med det sista att kastratersångarna annars vore ansedda för att vara intriganta och bråkiga? — kastrat-kamraten Gaetano Copperoni, tenoren Carlo Rossi, "di non molta voce, ma sufficiente per un teatro mediocre," o. s. v.

Anbudet var tydligen inte frestande. Vid det lilla tyska hovet hade truppen kanske haft lycka med sig, men Lovisa Ulrika strävade högre. Och så voro ju ej heller anspråken så små. Det var då som Ekeblad från annat håll fiskade upp det italienska sällskap som under flera år skulle utgöra Stockholmshovets stolthet.

År 1754 började artisterna anlända. Först kommer storsångaren tenoren Croce — Dahlgren skriver honom Croze. "Il nous est venu un très bon chanteur italien, nommé Croze," skriver Lovisa. Och så följer brev på brev under år 1754 med detaljerade beskrivningar på den nye sångarens konst. Helt indignerad börjar hon ett brev till kungen av Preussen, vilken tydligen misstror hennes omdöme: "Il me paraît, mon cher frère, que vous n'avez pas grande idée de notre chanteur. Celui-ci ne chante cependant que des grands airs. Il a la voix agréable et beaucoup de musique, chantant tout les plus difficiles à livre ouvert. Il réussit pourtant mieux dans l'adagio que dans l'allegro. — Il est engagé pour dix ans, avec la permission d'aller tous les trois ans en Italie. Quand son terme de voyage arrivera, je lui dirai de prendre par Berlin, et je puis presque être sûre qu'il aura vos suffrages."

Den unge tenoren tyckes av allt att döma ha varit en magnifik sångare. Han fick nu också under sin vistelse vid hovet utföra alla slags partier såväl å konserter, i operor och å namnsdags- och födelsedagsfester. Längre fram skriver hon om honom, att han har en charmant metod och sjunger som Romani. "... J'ose dire que c'est un grand chanteur."

Det finnes även andra uttalanden om den stora tenoren, visserligen något senare framförda, men dock säkert ej mindre vederhäftiga. Det är Miklin den trägne givaren av goda meddelanden till Hülphers, när denne håller på att skaffa material till sin orgelverks historia, som skriver: "Äfven blevo införskrifne några italienske sångerskor och själfve storsångaren Croce, hvares like väl i rösten, men ej i konsten, hvarken förr eller sedan varit i Sverige, och har han etablerat en ny vacker façon at sjunga, hvilken man hör uti dess disciplar hofmarsk. gref Rosen och hofsecret. och Sångaren vid Hofvet Lalin. (I kanten av brevet står även fru Olin). Alt detta kunde, fast kortare, läggas K. Ad. Fr. och Drott. Lov. Ulrika til beröm."

Hur länge Croce tjusade hovets damer med sin röst och sångkonst är mig ej bekant. Hans kontrakt, som lydde på tio år, stipulerade även längre vakanser. Säkert är emellertid av Miklins uttalande att döma, att han ej blott varit till glädje för hovpubliken, han hann även bilda skola här. Croces verksamhet såväl i egenskap av utmärkt förebild å

scen och konsertribun, som även som sånglärare har varit utav stor och gagnande betydelse för den blivande svenska operastarten under Gustaf III. Fru Olin blev stöttepelaren bland den blivande teaterns sångerskor, Lalin teaterns såväl som Musikaliska akademiens jämte fru Olin förste sånglärare.

Men det var även andra italienare av betydelse, som väntades vid samma tid, som Croce gjorde sin glänsande debut i Stockholm. "Nous attendons tous les jours une chanteuse italienne, nommée la signora Scarlatti, avec son mari Uttini, qui est compositeur." Det var alltså fru Uttini född Rosa Scarlatti, som för drottningen var den viktigaste personen av de två. Förhållandet blev nog omvänt vid deras ankomst till Stockholm, ty Uttinis verksamhet och inflytande å musiklivet i Stockholm skulle under lång tid bliva ganska betydande. Om Rosa Scarlatti har man däremot senare mycket litet underrättelser. Det kanske emellertid kan roa att höra vad drottningen-beskyddarinnan tyckte om henne. Hon skriver: "Sa voix est très forte et fort nette, mais je préférerais un soprano." En något negativ, men ganska dräpande kritik. Och längre fram skriver hon: "La donna est femme du compositeur et chante le contralto, c'est elle qui me plaît le moins. . . ." Mannen sätter hon däremot genast i arbetet och beställer av honom en konsert för flöjt, en symfoni och ett adagio för röst. Och straxt därpå följer beställning på sceniska arbeten, som utmynnade i "L'isola disabitata", "Il Re Pastore" och "L'eroe chinese" m. fl. Utom de nu nämnda artisterna talar Lovisa om en utmärkt kastratsångare, som ej nämnes vid namn, men som utan tvivel är den av Miklin omtalade italienaren Momuletti. Även över honom är hon mycket entusiastisk. "Le soprano est un jeune garçon de dix-neuf ans, qui a une très grande étendue, il va trois tons au delà de trois octaves et a un trillo charmant, mais il n'est pas bien fort en musique et apprend presque tout comme un perroquet, ce qui peut se changer, étant si jeune." Två sångerskor, som kungen låtit engagera från Köpenhamn — vilka och av vad nationalitet är ej nämnt — fingo snart ge sig hem igen, emedan "l'une avait de la méthode et presque point de voix, l'autre était le contraire."

I allt detta nämner drottningen ingenting om våra egna svenska musiker. Icke ett svenskt musikernamn förekommer

i något av hennes brev. Det finnes endast en passus i ett brev av den 7/10 1755, där hon talar om den nationella musiken sålunda: "Je me flatte que dans peu nous aurons de bons musiciens suédois, la nation aimant les arts. Il y a un compositeur, qui a eu une grande réputation en Angleterre, qui est suédois, il a même gagné du bien. A présent il est vieux et ne compose que pour les églises." Det är det enda, den nu mer och mer svensk blivna drottningen har att nämna om Joh. H. Roman. Kanske hon ansett det lönlöst, att till kung Fredrik av Preussen skriva om för honom alldeles obekanta svenskar. Men någon propaganda borde man möjligen ha väntat, att hon skulle ha gjort för sitt nya lands musici. För henne var och förblevo dessa henne nog mest främmande, och man kan undra, om någon av Romans många förträffliga verk blevo kopierade och översända till släkten i Berlin. Troligen har detta ej skett, därpå tyder ovanstående citat av summariskt innehåll. Däremot vandrade andra nationers musikalster ideligen mellan Sveriges och Preussens huvudstäder, och bl. a. fann Uttinis tillfällighetsmusik även den snart vägen till det tyska hovet.

Ej heller finna vi ett ord om våra egna utövande musici såsom t. ex. Per Brant. Ja, han var ju redan vid denna tid mer eller mindre ur spelet. Han "disgracierades" året efter Uttinis hitkomst, och man hör sedan ej mycket av honom.

Med all sin trots gjorda ansträngningar otvivelaktiga brist på förståelse för det nationellt svenska har dock säkert Lovisa Ulrika och kanske även hennes gemål haft ett ganska stort inflytande på musiken och musiklivet i vårt land genom det livliga utbytet mellan Berliner- och Stockholmshoven av musikalier, som framför allt under deras första regenttid sattes i gång samt genom importen av förstklassiga exekutörer av olika slag, vilket allt ej kunde undgå att verka annat än befruktande på den svenska musiken under 1700-talets mitt.

Källor. F. Arnheim: Luise Ulrike, Ungedruckte Briefe 1909—1910. — Engeströmska handskriftsamlingen i K. B. — Hülphers' handskriftsamling i Västerås' Läröv. Bibl. — Kungl. Brev i Riksmarsk. Åb:s ark.